

על שגיאות גיאוגרפיות קטנות לא אעיר, כי הקורא יגלן בקראו במפות. הטיב המו"ל לעשות בצרפו לספר שתי מפות. מפה היא תמיד בבחינת מועט המחזיק את המרובה, ולכן יש לדייק שבעה דיוקים בכל שם ובכל אות שבו וגם בצורת האותיות. בצורת השמות במפת הים התיכון אין עקביות: קיפרוס, כריתה במקום קפריסין, כריתים, או הצורה האיטלקית של בעל המסעות.

בצורת האותיות אין במפה מקום לעיטורים ולפיאורים; יש להשתמש באותיות פשוטות כנדפס בסדור ובמחזור שעין הקורא תרוץ בהן. אין להניח ספק בלב הקורא אם האות היא ר' או ד', כ' או ב', או לדרוש ממנו שילמד את הא"ב הנהוגה במשרד מהנדס פלוני או אלמוני. הצוירים נבחרו בהצלחה ובטוב טעם. אם הם דרושים לחבור — זוהי שאלה אחרת. כשאני לעצמי הייתי נהנה יותר מצוירי אניות עם באור חלקיהן, כדי להבין את דברי המחבר. לא די אם המחבר נותן לנו את השמות גליאה, קונסרווה וקפיטנייה, בכתבם האיטלקי ומבאר לנו שדוגיאה היא סירה. מוטב היה לו לצרף ציור של מיני אניות אלה. הנוסע כותב שמקומו כאניה היה „בייב"ה". מר בן-צבי אינו מבאר ייב"ה מה היא והיכן היא. בסערה עמדה האניה „סורטיי" ולא נתפרש מלה זו מה היא וכמה רבות.

חשיבות החבור מחייבת שלמות בהוצאתו, אבל עם כל השגיאות הקטנות שמנינו לעיל יקרא כל משכיל עברי את הספר ואת הקדמתו ואת ההערות בעונג כקורא רומן מושך לב ויכיר טובה למר בן-צבי שעם כל טרדות השנים הטרופות האלה התיחד עם כתב-היד והציל את שמו של נוסע עברי מתהום הגשיה ונתן בידונו ספר נאה ומועיל בכל המובנים. א. י. ברור

עם סיום עונת החפירות השלישית בבית שערים (שיך אבריק)

מאת ב. מייזלר

עונת החפירות השלישית בבית שערים התחילה ביום א', 11 בדצמבר 1938, ונסתיימה ביום ד', 1 בפברואר 1939. במשלחת השתתפו גם בעונה זו ה"ה פ. בר-אדון, המהנדס י. קפלן וכותב הטורים האלה. בעבודה עסקו ה'מ. יפהו"ר 10—15 פועל מקבוצת "אלונים" ומבית זייד. התצלומים נעשו בידי ה' י. שוייג, ברשותו האדיבה של מנהל מחלקת העתיקות של ממשלת ארץ ישראל וכן בידי הארדיכל י. פינקרפלד, שהצטרף העונה אל המשלחת. בחקר החומר האפיגרפי היווני עוסק הד"ר מ. שובה. בעיקר עבדה המשלחת בגלוי שרידי בית הכנסת בחלק הצפון-מזרחי גבעת שיך אבריק, בשטח הבנינים הגדולים של בית שערים. בית כנסת זה הוא אחד הגדולים והקדומים בבתי הכנסת, שנתגלו עד היום בארץ ישראל. בית הכנסת גופו, מלבד הרחבה שנחשפה לפני חזית הבנין ומלבד החדרים והחצרות הצדדיים שעדיין לא נחקרו כראוי (עבודה זו תעשה בעונה הבאה), ארכו 35 ורחבו 15 מטר. הבנין מכוון כלפי ירושלים, כלומר לצד דרום מזרח, כיאות לבית שערים, הנמצאת מצפון-צפון-מערב לעיר הקודש.

אל הבנין היו עולים בארבע מדרגות מרחוב העיר המרוצף אבן אל הרחבה שלפני פתחי בית הכנסת. רחבה זו ארכה 27 ורחבה 2.80 מ' והיא מרוצפת כולה לוחות אבן גדולים ומסותתים יפה. הרחוב, שנחשף לאורך ששה מ' בלבד, המדרגות והרחבה נשתמרו היטב.

בית הכנסת מוקף קיר עבה בנוי אבני גזית גדולות וחלקות, שנשתמר כדי גובה של 2–4 נדבכים. הבנין בנוי חצר פנימית ואולם עמודים (בסיליקי).

מהרחבה נכנסים אל החצר דרך שלשה פתחים רחבים שבקיר הבנין המכוון לירושלים. בפתחים נשתמרו שני מפתנים במקומם הראשון וכן חלקי מזוזות ומשקוף, כל אבני הקשת שמעל הפתח הראשי ואבני הסימה.

החצר היתה מרוצפת לפנים רצפת פסיפס מגוונת, אבל רק שרידים מעטים בלבד נשתמרו סמוך לקירות. שני בורות חצובים בסלע שקירותיהם טוחים נתגלו באמצע החצר, משני צדי הפתח הראשי. כמו כן נמצאו שני צנורות חרס שהונחו מתחת לרצפת החצר ומשכו את מי הגשמים אשר ירדו מגג הבסיליקי אל הבורות. הכניסה מהחצר אל הבסיליקי עשויה שני פתחים, שכל אחד מהם הוביל אל אחת הספינות הצדדיות. הבסיליקי, שהיא האולם הראשי של בית הכנסת (ארכה 28 מ'), מחולקת בשני טורי עמודים לשלש "ספינות": "ספינה" אחת תיכונית ושתים צדדיות. בכל טור – שמנה עמודים.

בזמן גלוי הבסיליקי עלה בידינו להבהיר שתי בעיות, שנתעוררו עם החקירות בבתי הכנסת הקדומים בארץ. ראשית קבענו את שרידי מקום ארון הקודש בבסיליקי סמוך לקיר המכוון לירושלים, בין שני הפתחים הראשיים (כמו בכפר נחום). שנית מצאנו סמוך לקיר הצפוני – מערבי של הספינה התיכונית בבסיליקי שטח מוגבל בקירות, שארכו 5 מ' ורחבו כרוחב הספינה התיכונית (6.30 מ'). המרוצף כולו אבנים והמתרומם מעל רצפת האולם. זוהי, אל נכון, בימת בית הכנסת, ונראה שאלה היו עולים במדרגות מהספינה התיכונית.

רצפת האולם, להוציא את הבימה, היתה כולה מרוצפת לוחות שיש לבן, ונשתמרה בכמה מקומות. קירות האולם היו טוחים טיח כפול. שרידי הצבעים (אדום וירוק כהה) על הטיח מתירים לשער, כי הקירות היו בחלקם מצוירים ציורי צבעים, שנשטטשו לגמרי. בשטח הבנין נמצאו הרבה לוחות ושברי לוחות שיש שחרותים בהם עיטורי תחריתים. הם היו קבועים ברובם בתוך צפוי הקירות מעל הספסלים ומעוטם – ברצפת הבסיליקי. מלבד עיטורים גיאומטריים מצויים גם נושאים הלקוחים מעולם החי והצומח. אחדים מהם (מסגרות עגולות, פתוחי דגים, טלה, דלי, אריה) מיחס בראדון לגלגל שנים עשר המזלות.

בשטח בית הכנסת נתגלו הרבה אבנים ארכיטקטוניות, המאפשרות ריקונסטרוקציה חלקית של הבנין על שתי קומותיו. כן נתגלו 302 מציאות בודדות:

עיטורי שיש (מ־הארכיטקטורה הקטנה" של ביה"כ), כן של מנורה עשוי שיש, חמש עשרה כתבות על לוחות שיש, מטבעות, נרות רבים, כלים ושברי כלי חרס וזכוכית, חפצים שונים מעשה ברונזה וברזל, וכו'.

בית הכנסת היה קיים במאה השלישית, וחרב, כנראה, באמצע המאה הרביעית אחסה"נ (בימי גלוס?). ברם, שרידים שונים מעידים, כי הוא נבנה לראשונה—לפי תכנית פשוטה יותר—לפני המאה השלישית, היינו במחצית השניה של המאה השניה אחסה"נ. ועוד דרושה חקירה נוספת בשטח ביה"כ ובבנינים הסמוכים בכדי לפתור ביתר דיוק את השאלות הכרונולוגיות וכמה בעיות אחרות הכרוכות בתולדות הבנין.

בעונה השלישית עלה בדינינו לגלות מערכת קברים חדשה העולה בטיב בניה, בעיטוריה הנאים וברצפת הפסיפס אשר לה על כל המערכות שגלינו בעונות הקודמות. במרום המדרגות, שבהן יורדים אל חצר המערכה היתה בנויה לפנים קשת, שנהרסה במשך הזמן. שמנה מדרגות רחבות הבנויות אבני־גזית מובילות אל החצר המרוצפת כולה רצפת פסיפס. שטחו המרכזי של הפסיפס המגוון והמקושט הוא מעין שטיח ובו ציורים שונים (נושאים מעולם החי והצומח וציורים גיאומטריים). משני צדי החצר, משמאל למדרגות ומימין, בנו קירות גבוהים אבן גזית ומטויחים טיח לבן.

לפני הכניסה לאולם הראשי, החצוב בסלע בקיר האחורי של החצר, היתה בנויה קשת אבני־גזית, שנתמכה על אומנות עטורות כותרות. משקוף הפתח, הדלת והמזוזה נשתמרו במקומם הראשון. האולם עדיין לא נחקר.

על הסלע המתרום מדרום לחצר מצאנו שרידי נפש (מאוזולאום), שהיתה בנויה אבנים, ומקושטת מכל ארבעת צדדיה. היא שמשה, בלי ספק, ציון למערכת הקברים. את רוב אבני הנפש מצאנו בתוך עיי המפולת לרגלי הסלע ובחצר. הנפש הזאת היא אחת הציונים היהודיים הנהדרים ביותר ששרדו בארץ ישראל, והיא משמשת עדות נאמנה לדרגה הגבוהה שאליה הגיעה האמנות היהודית במאה הג' אחספה"נ. חשיבות רבה מבחינה זו נודעת לאפריז החיות שהיה קבוע בחזית הנפש ולאבני הקשתות והכרכובים המקושטות.

בתוך השפך מצאנו 40 שברים של לוח שיש ועליו כתובת־קבר יוונית־יהודית בת שבע שורות ארוכות (ראה את סקירתו של הד"ר שובה בחוב' זו) המאשרת את הזהוי של חרבת שיק אבריק כבית שערים, וכן נמצאו ארון שיש מקושט יפה, ששובר בכוונה תחילה ושברי ארונות אבן.

סקירה מוקדמת מפורטת יותר על עונת החפירות השלישית תתפרסם באחת החוברות הבאות של ה"דיעות".

בית שערים וירושלים, שבט תרצ"ט.